

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Smrt demokraciji

Léon de Mattis

Léon de Mattis
Smrt demokraciji
2011

Objavljeno za Gratis ed. 2011.
Prevela Erika Preden

anarhisticka-biblioteka.net

2011

ne mogu se unaprijed utvrditi. Samo hipoteze koje kreću od sadašnjeg doživljenog oslobađajućeg čina, kao npr. u pobunama, nemirima i radikalnim društvenim pokretima, mogu nam dati blagu ideju o putu koji nas čeka. Rasprave i kolektivne antidemokratske, anti-hijerarhijske i antiautoritarne akcije *već postoje*, a njihovi se oblici neprekidno razvijaju kroz događaje i kolektivne odabire.

10.

Koja god osoba bude izabrana na izborima, meni će biti potpuni stranac. Ne predstavlja me. Njegove me riječi i djela ničim neće zastupati. Apstraktno će utjeloviti državu, kao krpenu lutka, kao prizor na TV ekranu i njegovi će govori, beznačajno produženje sterilne kampanje, biti zaboravljeni istom brzinom kojom su i izgovoreni. Stroj vlasti će se obnavljati zahvaljujući svemu što sačinjava njegovu stvarnu moć, policajcima, sucima, stražarima i ostalim raznovrsnim lakejima. Siromašni će uvijek biti siromašni i bogati uvijek bogati. A ono što bi moglo prekinuti ovu logiku eksploatacije neće se zasigurno odviti putem izbora boljeg političara, već kroz borbe slobodne koliko i divlje.

Zato, ako je demokratski sistem konkretno nezadovoljavajući, to je posljedica istih takvih načela. Nije toliko bitno uočiti jaz između načela i demokratske zbilje, kao da bi rečeni nesklad mogao ugroziti primjenu a ne i načelo. Treba shvatiti da je nesklad sastavni dio samih načela, kao što je sasvim normalno da demokracija nije ono što nam se prikazuje i da ne može iz ove deformacije izvući paradoksalni argument za svoju obranu.

Značajno je da „teorijom krivnje” demokracije uspijeva ukloniti grešku neispravnog rada sistema onih koji ne žele sudjelovati. Političari su korumpirani? Ti si kriv, dovoljno je da ne prihvatiš demagoške priče „svi su isti”. Političari te ne zastupaju? Ti si kriv, dovoljno je izaći na izbore. Policija te maltretira? Ti si kriv, moraš samo vjerovati u vrline gradske policije.

U ovoj teoriji ima i predrasuda. Demokracija se prikazuje kao jedina moguća baza koja će pojedinca uključiti u upravljanje najvažnijim odlukama koje trebaju voditi njegov život. Na taj način može pripisati sve svoje nedostatke nedovoljnim uključivanjem svih onih pojedinaca koje namjerava podjarmiti. Pošto se navedena implikacija teoretski ne može nikada iscrpiti, uvijek će se naći nekakva nesuradnja kojoj će se moći pripisati odgovornost za greške u sistemu. Demokracija, dakle, prihvaća samo unutarnju kritiku koja je, da bi postojala, prethodno morala prihvatiti ono što je izrazito sporno u demokraciji i steći opravdanje kako je upravo ona jedini način na koji pojedinac može dokazati vlastiti doprinos u korist zajednice. Iz tog razloga je demokracija postala, strogo rečeno, neosporna, a svako antidemokratsko stajalište u njenim očima ništavno: nenadmašni sistem, izvan dosega svake kritike, takva želi biti demokracija i takvom nam se predstavlja. Naspram ovakvih pretenzija, natpis „Smrt demokraciji” na zidu okupiranog EHESS-a [Škola za visoke studije društvenih znanosti] dokazuje da društvena kritika nema namjeru ostati okovana svojim zatočeničkim rezonom.

Slobodan svijet bez novaca i države, bez izrabljivanja i vlasti ne bi uopće bio „demokracija”. Način na koji će se jedna zajednica organizirati i odnosi između zajednice i pojedinca tek trebaju biti stvoreni:

Sadržaj

1.	5
2.	6
3.	11
4.	14
5.	17
6.	18
7.	24
8.	26
9.	29
10.	31

zadatak jer ona ne treba više negirati očitosti već pravu tautologiju: traži od nastavnika da dokažu kako društvo nejednakosti nije nejednako.

Republička je škola, neizmjenjiva i zato reformirana gotovo svake dvije godine, samo znakoviti primjer cjelokupne republičke ideologije: iluzorni pokrivač bijedne zbilje klasnog izrabljivanja.

9.

Najodaniji republikanci nam redovito mašu opravdavajućim argumentom koji ne trpi replike: Republika nije savršena, naravno, ali ne postoji ništa drugo i zato je treba usavršiti, a ne razoriti. Ono što je Republika u osnovnom smislu, u principu, trebali bi mi sami ostvariti. Na koncu, dovoljno je vjerovati, učestvovati, upisati se u popis birača, glasati. Republika je naše opće dobro i ako u stvarnosti ne bi bila naše opće dobro trebali bi se više potruditi, uvijek, vječno, da je usavršimo. Nema veze što nas svako „poboljšanje” onda isto mjerom i unazadi. Uz princip vječnog „usavršavanja”, pretvorenog u jeftinu životnu filozofiju („ovdje ništa nije savršeno”), možemo progutati sve gorke pilule koje se nižu jedna iza druge.

Prikazujući se kao sistem u neprekidnom napretku i reformiranju, stalno nesavršen ali u neprestanom usavršavanju, demokracija se smatra savršenom u načelima i da jedine poteškoće proizlaze uvijek iz, nesretne ali neizbježne, razlike koja se pojavljuje između načela i njihove primijene. Nezgrapna oprečnost između idealnog i konkretnog — to je u par riječi čitava demokratska metafizika.

No, načela se ne rađaju već gotova i nematerijalna, blistava na svodu svoje idealnosti, da bi kasnije pala u teška proturječja realnosti. Budući da su načela apstrakcije ona ne mogu prethoditi društvu koje ih je stvorilo. Politički pojmovi su proizvod društva, nije društvo izgrađeno prilagodbom predpostojecim nematerijalnim i vječnim idejama.

Sve se izmijenilo tijekom XX stoljeća, naročito od šezdesetih godina, s jedne je strane tehnološki kapitalizam tražio stručniju radnu snagu, a s druge su sve češći zahtjevi za socijalnom jednakosti iziskivali sve više republičkih laži. Školi je stoga naređeno da mora svakom učeniku osigurati „jednake mogućnosti”, kao protutežu postojećih nejednakosti.

Škola Julesa Ferrya nije govorila o „jednakim mogućnostima”. Pojam bi bio djelovao smiješnim budući da se tada, iskrenije, siromaha nazivalo siromahom, a ne „osobom iz nepovoljne sredine”. Nije se govorilo ni o „akumulaciji socijalnih problema koji zahtijevaju odlučna rješenja od strane države”, govorilo se na neposredniji način da siromašni su prljavi i nemoralni te da ih treba ukrotiti i odgojiti kako treba. Kad je siromašan učenik imao uspjeha u školi nitko nije mislilo da ima „iste mogućnosti” kao njegov buržoaski vršnjak. Naprotiv, smatralo se da usprkos svom društvenom hendikepu on posebno zaslužuje uspjeh i u društvu. Ako je k tome dokazao da prihvaća društvo takvo kakvo je, pomagali su mu dostići sloj dobrostojećih, kao pravednu nagradu što si je dao truda da se prilagodi.

No, danas, kad se više ne usudimo govoriti otvoreno, tražimo da se škola ponaša kao da nejednakosti ne postoje, da postupa sa svim učenicima na isti način „bez obzira na porijeklo”. Navedena se iluzorna „jednakost mogućnosti” redovito razbija o stijenu nejednakosti pa se zatim traži neko novo objašnjenje da bi se prikrija istina. Problem je u „izobrazbi nastavnika”, u „programima”, „nasilju u školama” ili u „školskim iskaznicama”. Ova se nesuvisla obrazloženja, u kojima se časopis *Le Monde* specijalizirao, izmjenjuju velikom brzinom pošto očito svako od njih i vrlo brzo gubi na vrijednosti.

Procedura naliči na staljinistički metode u doba moskovskih procesa, mada trenutno nije toliko surova. Sovjetska je pravda svuda vidjela urote zato što su bile jedino objašnjenje koje je vlast mogla pronaći za strukturalne probleme čisto državne ekonomije. Međutim, izgleda da je pred našom današnjom demokracijom puno teži

1.

Svaka izborna kampanja (bila ona predsjednička, parlamentarna, lokalna ili europska) ističe i u beskonačnost ponavlja manu demokratske prakse. Ustaljena besramnost priređuje uobičajene laži, političari su ionako odavna prihvatili poznati motiv: „Što je laž veća, više će ljudi u nju povjerovati”. Usprkos evidentnoj farszi žele biti ono što nisu, pažljivo tajeći ono što u biti jesu. I tako jedan stari rasistički milijarder postaje „protusistemiški kandidat”. Pobornik konzervativnih načela pretvara se u „radikalnog kandidata”. Najekstremniji zaštitnici sigurnosnog poretka i tradicionalnih obiteljskih vrijednosti izjašnjavaju se kao ljevičari. Prethodni ili budući ministri iznenada postaju zagovornici antikapitalističkih prosvjeda i postaju konkurencija službenim revolucionarnim birokratskim partijama.

Ipak, najgori aspekt ne leži u ovoj zbirci apsurdnih argumentacija i besmislenih rasprava. Ne leži ni u načinu na koji, po entu put, *ono što se zaista događa na ovom svijetu* biva pokriveno atrakcijom novih slogana uzvikivanih tijekom kampanje.

Ne, najgora je činjenica što su gotovo svi svjesni da je sve to uzaludno. Nakon izbora se ionako ništa ne mijenja. Izrabljivani se i dalje izrabljuju, a bogati ostaju bogati. Potreba kapitalističkog rasta nastavlja uništavati, polako ali neumoljivo, mogućnost preživljavanja na ovom planetu. Međunarodnom politikom vlada sila, prijevarena, ucjena: mada strane nisu tako prepoznatljive kao u vrijeme hladnog rata, stvari se nisu bitno promijenile, s jedne strane „zapadne demokracije” sa SAD-om na čelu, a s druge svi oni koji hine opiranje njihovom „imperijalizmu”, dok u vlastitim redovima podržavaju još brutalniji poredak. Unutarnja politika, uz poneku laganu nijansu, ostaje ista: represivni zakoni protiv siromašnih, protjerivanje ilegalaca, porezne olakšice za poduzeća. Čak ni najuvjereniji trockistički kandidat, kad bi nekim čudom bio izabran, ne bi uspio nešto promijeniti bez prethodnog uklanjanja korijena izrabljivanja.

No, to nije nijedna vlada uspjela, iz jednostavnog razloga što vlast ne može uništiti samu srž vlasti.

Izbori su uzaludni i svi to znaju: no, upravo iz te taštine demokracija crpi svoju snagu i zato je najgora od svih sistema, njen se smisao postojanja temelji na ničemu i nemoći. Vi ionako znate da izbori neće baš izmijeniti stanje, ali ako ne glasate stvari bi mogle biti i gore. Zadržite ono što imate, premda niste naročito zadovoljni, jer ono što bi moglo uslijediti možda vas još više unesreći. Demokracija je upravo to, permanentna ucjena strahom: koliko god bila nesavršena ipak izgleda bolja od tiranije. Iz svoje nesavršenosti crpi čvrsti argument svog opstanka. Primjetit ćete da demokracija nije nikada dovršena, potpuna, nju stalno treba „osvajati”. Nema veze što je to osvajanje nesiguran i nedostižan cilj: izgleda da mane demokracije ne ovise o njoj samoj, već o njenoj vječnoj nedovršenosti, zato umjesto odbacivanja trebamo je, baš naprotiv, sve više podržavati. Što se pak diktature tiče, uvjereni smo u svoju savršenost. Zaista smiješna pretenzija, ali zar nije čak apsurdnije zahtijevati da nas netko voli samo zbog naše nesavršenosti?

No, ipak, demokracija ne ucjenjuje: demokracija je ucjena.

Demokracija je jedan od oblika ucjene, a ono što nju oblikuje nadživjelo bi je čak i kad bi nestala sjećanja na „demokratske vrijednosti”. To je ono što se opisuje kao „najhladniji od svih hladnih čudovišta”, kojemu nisu dovoljne samo riječi. Njegov *posljednji argument* je, i uvijek bio, nešto incizivnije i konkretnije od riječi.

Mnogo je veće od demokracije zato što je modelira i u potpunosti određuje. Nameće se silom kao jedna nepremostiva granica društvenog života. Radi se o tvorcu permanentne ucjene.

Radi se o državi.

2.

Država nam kaže: zadovoljite se demokracijom inače vas očekuje diktatura ili kaos. U biti, ucjena se odvija u dva dijela. Država se

i spartanskog političkog režima nije bilo bitnih razlika, mijenjao se samo broj uživatelja povlastica.⁶

Po primjeru Atene svaka je demokracija, oduvijek bila i uvijek će biti, oligarhija. Jedina stvar koja se mijenja je omjer državljana i ne-državljana. Danas brojne osobe koje žive u Francuskoj su građani B kategorije: mogu to svakodnevno osjetiti u socijalnim službama i administracijama, a ne radi se o problemu „prijema stranaka”. Stranke se primaju točno kako treba, na osnovu njihovog mjesta u ovom društvu. Njima je apsurdno reći da Republika pripada svima. Republika je vlasništvo dobrostojećih klasa i zato je uspostavljena. Republika je otuđujuća sila u čije ime nam bahati policajac traži isprave, sudac prosuđuje i osuđuje jer smo odbili pognuti glavu, dok stražar zatvara vrata našim nadama.

Zato i nije baš toliko bitno da li stranac ima pravo glasa: za njega, kao i za nas, Republika je stranac.

Institucije republike, kao na primjer škola, redovno se okrivljuju da ne znaju „suzbiti društvene nejednakosti”. Zašto bi pak škola trebala „suzbiti društvene nejednakosti” kad je njen glavni zadatak baš njihovo cjelokupno očuvanje? Kao što su je ustrojili očevi III Republike, počevši od Ferrya kolonizatora, škola je bila sasvim prikladno sredstvo za svoj cilj. Dobrom je narodu pripadalo kratko školovanje kojim je stjecao osim minimalnog obrazovanja potrebnog radnoj snazi i patriotsko — filorepubličku ideološku indoktrinaciju nužnu za konsolidaciju režima na čvrstim temeljima školske propagande. Djeca buržoazije su masovno pohađala gimnaziju. Sistem stipendija omogućavao je siromašnim ali vrijednim učenicima, odabranim zbog njihovih intelektualnih sposobnosti a i pokornosti, dostizanje viših razreda i srednje škole te uspon na društvenoj ljestvici.

Na taj je način Republika ispunjavala svoj „društveni ugovor” dozvoljavajući manjem broju djece iz najnižih slojeva penjanje na one više. Takav je marginalni ustupak jamčio očuvanje vlasti uz rasterećenje od prethodnih krućih društvenih sistema (mada i nisu toliko bili).

Zato se prijete sudom svakom tko se još opire policijskoj samovolji i nasilju. U studenom 2005., kao u jesen 2006., proleterska direktna akcija nije promašila cilj: napala je policijske postaje, vozila, patrole. U studenom 2005. je dio mladih, uz potporu većeg dijela stanovnika najsiromašnijih četvrti, napao sve što predstavlja „društvo”, odnosno sve što svakodnevno producira i reproducira uvjete lumpenproletarijata: poduzeća, ali napose državu s njenim školama, njenim komunalnim objektima, javnim prijevozom i, nadasve, snagama reda.

Ove su akcije možda i opasne za počinitelje, ali nedvojbeno efikasnije od „izlaska na izbore” koje promiču raznovrsni mirotvorci. Između svih mogućih reakcija ova potonja je zapravo jedina koja neće, pouzdano, nikada dovesti u pitanje postojeći poredak.

8.

Prije svega, tko glasa? Zašto su stranci isključeni iz izbora? Zašto je afrički, kineski ili magrebski useljenik nesposoban prosuditi trenutna politička zbivanja, samo zato što drugi, igrom slučaja, rođeni u Francuskoj s francuskim roditeljima posjeduju nacionalnost koji ovi prvi nemaju?

Dovoljan je samo taj razlog da dokaže flagrantnu nepravdu glasanja, a takvo je oduvijek i bilo. Ono što se danas smatra modelom antičke demokracije, Atena, funkcionirala je samo zato što je mali broj njenih stanovnika sudjelovao u ekleziji. Postojali su i svi oni isključeni iz državljanstva: neslobodni ili „stranci”, to jest čija oba roditelja nisu pripadala čistom atenskom rodu. Omjer državljan je, doduše, bio veći u Ateni nego u drugim gradovima jer su se oni definirali nadasve kao ratnici, a atenska je flota zahtijevala veliki broj mornara, iz čega proizlazi širenje državljanstva u svrhu snabdijevanja ratne mornarice radnom snagom. Između atenskog

⁶ Luciano Canfora, *nav. dj.*

ponaša kao nužni arbitar ako želimo izbjeći život bez pravila. Dakle, ako je država neophodna, onda bolje živjeti u demokraciji koja nastoji uskladiti slobodu sa potrebama države nego u diktaturi koja se pokorava samo zahtjevima države.

Prvi se moment ucjene tiče pobornika države. Logika je vrlo jednostavna: čovjek je čovjeku vuk. Da bi mogao živjeti u društvu treba ga, stoga, pripitomiti. Država (koncentracija društvene moći) služi kao sredstvo pripitomljavanja. „Prirodnim stanjem” smatra se stanje stalnog rata gdje bjesne nasilje i strasti koje samo jake sile mogu savladati. Sila, moć države, koliko god strašna ona bila, nikada neće biti toliko pogubna kao čovjek bez države: zato njenoj se moći ne smiju postavljati granice.

Neki zagovornici države pak priznaju laganu sklonost prema diktaturi: dive se državnoj moći i obožavaju režime koji spektakularno ističu tu moć. No, najmudriji vrlo dobro razumiju kako na koncu nije važno da li se radi o monarhiji ili republici, da li je moć apsolutna, oligarhijska ili demokratska: bitno je da postoji država. Ostalo sve ovisi o razdobljima i običajima te koliko je određeno doba spremno prihvatiti.

Drugi trenutak ucjene se odnosi na teoretičare demokracije. „Prirodno stanje” u današnje vrijeme ne izgleda više tako zvjerski. Naglasak je više na slobodi nego na ratu, društveni je ugovor malčice izmijenjen. Prihvatljivo je žrtvovati „prirodnu” slobodu za političku slobodu zato što ova potonja dokazuje da je, na kraju, kvalitetnija. Čovjek je najslobodniji kad se dobrovoljno podčini zakonu kojeg je izabrao.

Trebali bi shvatiti kako ova dva načina poimanja „prirodnog stanja” i društvenog ugovora nisu oprečna već se međusobno nadopunjuju. Posljednje mišljenje ublažava oštru strogoću prvoga, ali ne odstranjuje ga.¹ Sve demokracije imaju na raspolaganju članke us-

¹ Hobbes, teoretičar apsolutne vlasti, učitelj je monarhističkog konstitucionalista Lockea i demokratskog Rousseaua. Zavisi kako se stvari izlažu. Locke i Rousseau samo razriješuju Hobbesovo mišljenje da bi postalo prihvatljivije.

tava koji im dozvoljavaju suspenziju „demokratskih sloboda” ako državi prijete narušavanje integriteta. Dvije komponente prijete nisu na istom nivou: poželjnija je nadmoć države od njene nemoći. Ako ne želite demokraciju, dobit ćete diktaturu, zato što će vas ona spasiti od nečeg puno strašnijeg: anarhije.

Bilo bi sasvim pogrešno tvrditi da ove teorije danas nisu više tako aktualne samo zato jer su rođene prije dvjesto ili tristo godina. Naprotiv, one su sastavni dio suvremene ideologije. Zašto bi nas inače mediji svakodnevno zasipali najstrašnijim zločinima? Slijede određeni politički nacrt: uvjeriti nas kako bi društveni život bez zakona i pravde bio pravi pakao.

Danas se često priznaje da država vrši skrb nad svojim građanima kako bi izbjegli „zlo” urođeno u ljudskoj naravi. Nema veze što osumnjičene maltretiraju u policijskim postajama ako ćemo tom cijenom prekinuti zločine monstruoznog serijskog ubojice. Dovoljno je na etiku primijeniti pravila trgovačke računice: ako mala doza zla uklanja veliko zlo, onda smo u dobitku. Navedeni je „moral” (pokušajmo shvatiti) povijesno opravdanje za današnje torture u tajnim zatvorima CIA-e, za postupke francuskih legionara tijekom alžirskog rata ili u vojnim diktaturama Latinske Amerike u sedamdesetim godinama prošlog stoljeća.

Ovdje se ne radi o postavljanju vječnog pitanja o konfliktu između državnog interesa i morala pojedinca, o Antigoninoj tragediji i slično, zato što su sami pojmovi takvih rasprava veoma iskrivljeni. Oni polaze, prije svega, od prihvaćanja suverene sile kao potrebe koja bi zauzdala divlje ljudske strasti. I upravo ovdje leži laž.

Poanta nije samo u tome što „prirodno stanje” nije nikada postojalo, kao što su i filozofi, koji su koristili pojam, rado priznavali. Poanta je što navedena fikcija ništa ne dokazuje. Izmišljena je samo da opravda društvene nejednakosti. U vremenima kad se sve manje vjeruje da nejednakost među ljudima proizlazi iz božanskog prava, teorijom „prirodnog stanja” se na moderan način opravdava opstanak vlasti. Priznaje se postojanje jednakosti i „prirodne” slobode, ali da bi ih se zatim odmah opisalo kroz užasne crte sveopćeg nasi-

poslužiti pri odabiru osobe koja će biti podvrgnuta detaljnoj kontroli ili će pak nastaviti slobodno svojim putem neometana, to od njega zahtijeva zakon o dozvoli boravka stranaca i o provjeri identiteta koje ovlašćuje državno odvjetništvo Republike.

Možemo u nedogled reformirati obuku policajaca ili insistirati na premještanju stručnih kadrova u problematična područja, možemo do beskraja ponavljati policajcima ljubazne fraze — neće biti nikakve razlike. Tko je prošao kroz provjeru dobro zna kakvim se tonom, kakvim pogledom i nadasve kakvim očitim predrasudama policajci obraćaju osumnjičenicima. Pravo i zakon dozvoljavaju da se policajci obraćaju na takav način prema onima koje trebaju smatrati ljudskom marvom.

Kada kazneni sud preispituje vraćanje u pritvor jedna od točaka zakona koja treba voditi njegovo prosuđivanje je poznavanje „jams-tava” optuženika. Treba znati da li osoba u pitanju ima stalno radno mjesto, mjesto stanovanja, porodične veze, ili ih nema, na temelju principa da osobe koje su bolje društveno integrirane, imajući što izgubiti bijegom pred pravdom, su istodobno i spremnije od drugih ponovno doći na suđenje. Trebamo i naglasiti da je navedena teza točna. Tko više gubi bijegom iz okolice je zaista onaj koji će to i rjeđe učiniti. Međutim, slijedeći ovu proceduru ispada da nezaposlena osoba ima statistički mnogo više šansi ostati u zatvoru od stalno zaposlene osobe.

Na isti način, i budući da je profil kriminalca često i sociološki profil, osude pljušte intenzivnije na siromašne nego na bogate. Mikrokriminal je rašireniji u siromašnim sredinama, gdje se osobe moraju „snalaziti” da bi opstale. Među svim ljudskim pravima baš je pravo na vlasništvo najvažnije, odnosno koje država najozbiljnije štiti. Sasvim je stoga banalno što zaštita ovog prava i popratnih velikih društvenih nejednakosti dovodi upravo one koji ne posjeduju mnogo pod oštrije i češće udarce pravde. Kako je onda moguće održavati siromašne rezigniranima? Potičući vrlinu pokornosti i grubo kažnjavajući svakog tko nastoji izmijeniti svoju sudbinu.

Ipak, ovo ekstremno rješenje nije *non plus ultra*, njegova je mana što pogađa preoštro i predaleko, kao antitumorske terapije koje uništavaju napose većinu zdravih stanica organizma. Ono što se danas čini je najbolji izbor. Dovoljno je samo precizno nanišanimi sve osobe koje će biti isključene iz demokratskih garancija, dodijeljenih većini građana, tako da represivno sredstvo pogodi s egzaktom dozom sile potrebnom za postizanje učinkovitosti i bez odviše vidljivih popratnih gubitaka. Na primjer, samovoljni pritvor ili mučenje bit će dozvoljeni, kao u SAD-u, samo protiv nekih kategorija: stranaca obilježenih kao „teroristi” ili „borci”. Područja apsolutne, ali limitirane, državne samovolje unutar demokracije dozvoljavaju da globalna fikcija ljudskih prava bez prevelikih neugodnosti izvodi svoj teatar.

7.

Postoje „građani” koje policija svakodnevno gnjavi, dok se drugima obraća sa „gospodine”. Postoje optuženi koji se smatraju nevinima i drugi koje lančano osuđuje masovna pravda. Takve stvari, zaboravljene jer su toliko očite, predstavljaju neprikosnovene činjenice koje će obezvrijediti sve demokratske peticije.

Radi se o tipičnom demokratskom funkcioniranju. Razlog ovakvog stanja stvari, koji nije ograničen samo na Francusku i nalazimo ga u različitim oblicima u svim „velikim” demokracijama, ne leži u „obuci” policijskih snaga ili u „nedostatku sredstava” sudova. I nijedna reforma, kakve god prirode bila, neće nikada moći nešto promijeniti.

Kada se snage reda obruše na siromašnu četvrt s naredbom hapšenja ilegalaca, provjeravaju prolaznike na temelju njihove etničke pripadnosti. Ništa ne mijenja da li je policajac rasist ili nije. Ionako će ga u to pretvoriti naredbe koje je dobio, doduše naredbe koje poštuju demokratsko pravo. Policajac treba biti rasist, on mora vizualno odrediti razlike na osnovu boje kože jer takve će mu razlike

lja. Zato se vlast više ne vrši u ime nadnaravnog prava na vladanje, već u ime svjetovne potrebe za izbjegavanjem kaosa. Opravdanje se promijenilo, ali represija ostaje.

„Prirodno stanje” je sasvim individualno stanje, bez društvenih odnosa, nonsens: hominid je bio društven i prije nego što je postao čovjek. Etnologija i antropologija su u dovoljnoj mjeri opisale društva bez države da sa sigurnošću možemo tvrditi kako država nije nikada predstavljala garanciju za postojanje društvenog života. Tlapnju o „prirodnom stanju” su izmislili filozofi krenuvši od određenih društvenih uvjeta u kojima su živjeli. Hobbes, da bi nas uvjerio kako je priroda stvorila ljude sklone „međusobnom napadanjima i uništavanju”, najbolji primjer nalazi u strahu građanina koji „zaključava vrata” i „u svojoj vlastitoj kući zaključava čak i kovčeg”.² Zar strah građanina od pljačke usred društva nije dovoljan dokaz zle ljudske naravi?

Divne li teorije...

Kad govorimo o ljudskoj naravi treba imati na umu da se radi samo o odrazu društvenih okolnosti. „Ljudska narav” ne postoji, to jest (što je isto) u naravi je čovjeka da je uopće nema. Društveni odnosi stvaraju čovjeka, a istovremeno ih on stvara. Povijest i etnologija su dokazale kako se čovjeku mogu pripisati različita obilježja, sva podjednako ljudska. Univerzalno se (ako uopće postoji) ne nalazi u sadržaju prouzročnim društvenim odnosima nego u samoj činjenici da uvijek postoji jedno. Nema smisla govoriti o čovjeku „prirodno dobrim” ili „prirodno lošim”. Postoje samo društveni oblici koji su više ili manje represivni, više ili manje slobodni, ovisno o naravi aparata koji ih podržavaju.

Što se pak teorije ugovora tiče, ona je, ako je uopće moguće, još mutnija. Zato što karakteristika društvenog ugovora leži u činjenici da ga nitko nikada nije potpisao. „Slobodno prihvaćanje” žrtvovanja prirodnih prava je svršeni čin pred koji se dovodi građanin

² Hobbes, *Levijatan*

postavši punoljetan i nema mogućnosti da ga izmijeni. Kakav je to „slobodno prihvaćen” zadatak ako ga nismo slobodni odbiti?

Kasnije su otkrivene i druge teorije u korist države, kao na primjer ona utemeljena na količini: budući da je potrebno koordinirati veliki broj pojedinaca potrebna je i upravljačka struktura da zajamči odnose koji bi inače izmaknuli, zbog svoje složenosti, prostim interindividualnim odnosima. Međutim, osim činjenice da država, suprotno od onog u što nas hoće uvjeriti, više liči na represivni sistem nego na upravljačku strukturu, navedeni se količinski argument može sažeti i u tvrdnju: budući da nismo nikada vidjeli brojno društvo funkcionirati bez države, ono je nemoguće. Nema veze što postoje suprotni primjeri iz Ukrajine dvadesetih godina ili Aragone iz španjolskog građanskog rata. Primjeri koji su se odvijali u opsadi ili u ratu i koji dokazuju kako uloga države nije uopće sudbonosna. U biti, država je ono što „je” i opravdava se isključivo svojim postojanjem.

No, ipak, moramo priznati da je čisto teoretska rasprava o mogućnosti postojanja društva bez države, kao što je ovdje iznijeta, potpuno beskorisna, jer „ono što je” (država) nije teorija već realnost koja drži u šaci sredstva svoje perpetuacije, pod svaku cijenu.

Upravo ovdje nailazimo na ucjenu i shvaćamo njenu pravu narav. Kao što „zaštitnik” licemjerno pokazuje zabrinutost zbog nevolja koje će snaći njegovog šticećenika ako ne plati doprinos Cupoli,³ na isti način država, *kum nad kumovima*, može sada pretvoriti u realnost mōru koju je osmislila da opravda svoje postojanje.

Budući da se rat svih protiv nije mogao sam pokrenuti, država ga može sama uzrokovati.

Navedenom strategijom ekstremnog terora koristili su se najviši vrhovi alžirske vlasti.

Poznato je da su strahoviti, surovi pokolji iz posljednjeg desetljeća XX stoljeća u Alžiru poslužili, na koncu, vlastodršcima ne toliko u borbi protiv službene islamske opozicije, koliko protiv lijene i ra-

³ Čelni ljudi sicilijanske mafije Cosa nostra (nap. prev.)

se dakle moglo odviti u društvu koje bi, vjerojatno, dvaput razmislilo prije ponovne pobune i na taj se način udaljavala potreba za snažnom moći koja bi spasila državu. Demokracija, koja je ponovno držala u rukama uzde države, mogla se licemjerno proglasiti nevinom pred zločinima koje je ova počinila u vrijeme diktature, budući da nije ona bila na vlasti u to doba. Ipak, radilo se o istoj državi, istoj administraciji, istim oružanim snagama, istoj policiji, kao u slučaju francuske policije, saveznice u deportaciji Židova i antifašista pod Vichyjem, a kasnije u službi vlasti tijekom Oslobođenja.

Nevina pred zločinima diktature, demokracija si može čak dozvoliti, nakon nekoliko godina „nacionalne pomirbe” kada se veličaju vrline zaborava, da demokratski kazneno progoni stare krvnike iz prethodnog razdoblja. Oni će tada, premda malo prekasno, shvatiti da na sudske istrage nisu imuni samo zato što su se ograničili izvršavati volju države, njihove gospodarice.

Zaštitnici državnog poretka, spremni na izvršavanje svih naredbi pa i najstrašnijih zlodjela, naučite dobro ovu lekciju jer nije slučajnost da onu kojoj služite nazivaju „najhladnijim od svih hladnih čudovišta”. Njezino koristoljublje prethodi svaku moralnu procjenu i ne poznaje zahvalnosti. Služili ste državu u vrijeme diktature. Služit ćete je i kad se budete povukli, dozvoljavajući joj da na vašu štetu izgradi posve demokratsku nevinost. Država može svaliti na vas, lakeje, odgovornost koju ona ne želi preuzeti. A u kategoriju „lakeja” treba sve ubrojiti, od generalisimusa na čelu hunte do posljednjeg pripravnika krvnika iz Mornaričke više škole za mehaniku (ESMA). Pinochet je, na primjer, bio jedan običan bijednik postavljen na vlast kako bi zaštitio interese moćnika. Postavši star i bolestan, gubeći podršku vojnih snaga, čileanska se država udostojila provesti istragu o optužbama koje su podignule njegove žrtve i samo ga je na koncu smrt spasila od suda.

Prijelaz iz diktature u demokraciju je trenutak apsolutne laži kojom se država sama pročišćava, kroz svoju demokratsku mutaciju, od vlastite zločinačke prošlosti.

diktatura, ovisi o njihovoj povijesti i trenutnim zahtjevima. Današnje je doba, od pada sovjetskog bloka, dokazalo moć demokracije. Diktatura je sposobna samo ugušiti prosvjede, dok ih demokracija želi i integrirati.

Diktatura posjeduje tu krhkost snage koja se naglo slomi čim dostigne kritični prag svojeg otpora. Demokracija se odlikuje fleksibilnim otporom koji može taj prag veoma udaljiti, djelomično popuštajući da bi zadržala ono esencijalno. No, ne moramo samo zbog toga vjerovati da je demokracija prihvatljivija. Svaki režim, svaka država opstaju samo uz društveni konsenzus: nacizam ili staljinizam su po potrebi udovoljavali masama. Ali, diktatura je slijepa i treba je slijepo voditi iza vela kojim njena okrutna represija pokriva otpor naroda, a ovaj se pred svojim gospodarom mora pokorno ponašati, ispunjen ambigvitetom. Motre se državni dužnosnici i najmanji znak slabosti ili poruge sinonim je za istu dozu izgubljene moći.

Demokracija je, za razliku od prethodne, usavršila suptilno umijeće doziranja prisile i nagrade. Dovoljno je prepoznati u kojem trenutku koristiti jednu od njih, povući se pred nevoljama i čim se pruži prilika osvojiti izgubljeni teritorij. Kad društvena kriza postane tako jaka da sterilizacijski efekti demokracije gube na učinkovitosti treba prijeći na strožu represiju. I na ovom polju demokracija raspolaže širokim izborom. Može suspendirati samo kratkotrajno ili u određenim okolnostima uobičajene garancije (kao talijanski zakoni protiv „terorizma” u sedamdesetim godinama) po načelu kolektivne odgovornosti.

Ako to nije dovoljno ili ako bi željela donijeti snažniju odluku država slobodno može uspostaviti kratkoročnu diktaturu prije nego što će „ponovno uvesti” demokraciju, nakon što riješi nastale probleme. Tako je na primjer vojna diktatura u Argentini, mada kratkog vijeka između sedamdesetih i osamdesetih godina XX stoljeća, lišila života sve sindikalne i političke aktiviste koji su okupljali oko sebe nezadovoljan narod, a svi su potencijalni prosvjednici imali pred očima primjer tih likvidacija. Ponovno uvođenje demokracije

dikalne mladeži koja je vodila pobunu 1988. Stanje sveopćeg kaosa je iza kulisa podupirala država da bi uvjerala i najradikalnije slobodare kako je povratak u državnu normalnost ipak poželjniji od daljnjih neopisivih strahota.

Naspram opasnosti od gubitka vlasti država se pokazala spremna žrtvovati određeni broj svojih građana samo da opravda svoju neophodnost. Navedeno iskustvo iz drugog alžirskog rata moglo bi pronaći u suvremenom svijetu brojne značajne primjere. Stanje barbarskog rata svih protiv svih kreira država, ali ne samo u fikciji već i u realnosti, ako će joj ovo ekstremno rješenje zajamčiti opstanak.

3.

Država ima svoju povijest, ispunjenu nasiljem, ubojstvima i represijom. Kako god je definirali, prvi zadatak države sastoji se od nasilnog nametanja vlasti i vjerovanja u njeno isključivo pravo na taj čin. Zato cilj kažnjavanja kriminalaca nije, na primjer, zaštita građana ili korekcija ponašanja delinkvenata, ono služi u prvom redu afirmaciji nadmoći države i njenog isključivog prava na nadmoć. Kriminal treba postojati da bi svi znali tko zaista vlada, kažnjava i štiti. Po potrebi novi će zakoni stvoriti nova kaznena djela kroz koje će država moći bezbrižno uživati u svojim povlasticama.

Navedeni monopol nad nasiljem i vladanjem definira se kao „suverenost”. Ideologija je do te mjere izvrnula realno značenje pojma da nam se danas suverenost predstavlja kao načelo po kojem bi država bila samo njezin servilni oblik.

Najprije dolazi suverenost, transcendentalni izvor vlasti, a zatim država, njena primjena. Međutim, suverenost, koja nije uopće apstraktna, država mora svakodnevno reafirmirati. Dan za danom je vojska, policija, sudstvo, socijalna skrb, porez, kultura, sport itd. iznova potvrđuju. U biti, njihov glavni cilj nije „pružiti uslugu” gra-

đanima, njihova je svrha svakodnevno dokazivati da ta usluga proizlazi iz države i da je samo ona može pružiti.

Mada je možda dojam drugačiji, ipak sakralizirane geste i simboli moći nisu puki folklor teritorijalno ograničen, radi se o aktivnom mehanizmu, o stalnoj i minucioznoj rekonstrukciji vlastitog ključnog prerogativa. Stari Mitterrand koji je posjedovao (kako se kaže) *le sens de l'État*, to jest bio veoma svjestan intimnih kompetencija vlasti, nije ismijavao takve stvari. Njegov je mandat bio obilježen restauracijom najpompoznijih oblika republike, koje je odredio već De Gaulle. Bez suvišnih ili naivnih elemenata. Ne zaboravimo da se De Gaulle u Londonu ponašao kao predsjednik države, mada nije bio ništa, bio je samo pravi stručnjak za predstave. Došavši na vlast, Mitterrand je znao da je stiglo vrijeme zatvaranja frondističke parenteze s kraja šezdesetih i sedamdesetih godina, koja unatoč tome što nije nadvladala državu ipak ju je uspjela uzdrmati i više no što se danas želi priznati. Prosvjednici su tada vjerovali kako mogu ismijavati ridikulozne atribute vlasti, smatrajući ih već zastarjelima i zato nedjelotvornima. Socijalizam će u osamdesetim godinama sve privesti razumu. Ne može se uništiti višestoljetni stroj vlasti pukim ignoriranjem. Do danas je poštivanje države, njenih ministara, sudaca i policajaca uspjelo zadobiti teritorij izgubljen prethodnom generacijom.

Suverenost je poprimila republički oblik u Francuskoj iz sasvim slučajnih razloga. Druge države imaju drugačije stilove, drugačije simbole i drugačije uzore, ali svatko ima svoj, naslijeđen iz prošlosti. U biti, nije toliko važan izvor suverenosti, iliti njena službena izlika. Može indiferentno biti „Bog”, „superiorna arijska rasa” ili „demokratska načela”. Izvor suverenosti nećemo pronaći u ovim eksternim opravdanjima, nadometnutima na gotov čin, već samo u ulozi koju ona igra u sistemu moći. Suverenost je kao i pravo tehnička potreba države.

Izvan vladinih krugova suverenost se afirmira kroz svaku državnu uslugu ili administraciju. Na primjer, pojam „zadatak javnih usluga” ubrizgava malu dozu suverenosti u svakog državnog službe-

što je on sam objekt surovog i stalnog sukoba između antagonističkih sila koje istodobno posjeduju, u određenoj mjeri, zajedničke interese.

Kad kažemo da je država poprimanje oblika dominantnog društvenog odnosa, danas kapitalističkog društvenog odnosa, to se odnosi na sve države bez iznimke, kakva god ih rivalstva razdvajala. Hitlera su podržavali njemački kapitalisti koji su mu ustupili vlast, neki iz ideoloških razloga, ali većina se plašila ponovnog izbivanja društvenih nemira u poratnom dobu. Slučaj talijanskog fašizma je vrlo sličan. Što se tiče tzv. „komunističkog” bloka, bilo je dovoljno zamijeniti „liberalni” kapitalizam sa državnim kapitalizmom u kojem kapitalistička klasa nije više bila povijesna buržoazija nego birokratska klasa vezana uz partiju i državu. U tim takozvanim komunističkim zemljama, radilo se o SSSR-u, narodnim demokracijama, Kini ili Kubi, temelji političke ekonomije proizvedeni kapitalizmom, kao što su novac, izrabljivanje i klasno društvo nisu ukinuti i nisu nikada dovedeni u pitanje. Sovjetska državna ekonomija samo je jedan od oblika upravljanja kapitalom.

Ne možemo ni zaboraviti da se među suvremenim ideologijama radikalni islamizam često prikazuje kao kritika demokracije, proizvoda zapadnjačke civilizacije. No, rečeni se vjerski integralizam nipošto ne bori protiv kapitalizma: želi ga samo prilagoditi svojoj teokratskoj fantazmi.

Zato države u kojima je osvojio vlast uz konfiskaciju revolucije, kao Iran, koriste ista represivna sredstva kao i druge. Islamska Republika Iran je mješavina demokracije (postoje izbori) i diktature (uz ideološki utjecaj vjerskih dužnosnika na društveni i politički život). Nikakav oblik slobode se neće nikada moći roditi u sjeni pokornosti bogu.

Države ne dolaze u sukobe zato što su „za” ili „protiv” kapitalizma ili zato što žele zaštititi demokraciju od diktature. Sukobljavaju se zbog moći, u okvirima sredstava na raspolaganju (koja ovise o snazi njihovog nacionalnog kapitalizma) i pod uvjetom da su zajamčene nadasve potrebe kapitala. Mogu to biti, po potrebi, demokracija ili

skih ipak se suštinski ne razlikuju, a povezuje ih nadasve upravo ono zbog čega se sukobljavaju: zaštita suverenosti i teritorija te, u krajnjem slučaju, ekspanzija vlasti. Samo bi naivni mogli vjerovati da su osvajačke težnje nacističke Njemačke i Sovjetskog Saveza potjecale iz njihovih totalitarnih ideologija. Naprotiv, te su ideologije korištene u svrhu imperijalizma kojih ih je stjecajem povijesnih okolnosti prethodio. Nacizam, doktrinarske trice i kućine, nastaje iz jednostavnog razloga kako bi ojačao njemački militarizam naslijeđen iz carskog razdoblja, s općepoznatim pogubnim posljedicama. Između svih političkih snaga koje su se u Njemačkoj otimale za spomenuto naslijeđe upravo je najciničnija, najsirovija, najgora nadvladala. Dok su istovremeno u Francuskoj, između ostalog i kao posljedica pobjede iz 1918., isto militarističko naslijeđe i kolonizacijski nagon zadržali demokratski oblik, koji je netragom nestao prvim porazom 1940. i obnovljen pobjedom 1945. Na Istoku je komunizam zanemario svoje revolucionarne ciljeve da bi zadovoljio pohlepu za vlašću različitih tiranina koji su se izmijenjivali na čelu ruske države započevši od oktobra 1917.

Oblici sjeverno-američkog imperijalizma bili su veoma drugačiji od samog početka. Tko može tvrditi su bili slabiji? Samo moderniji. Suštu i prostu okupaciju Napoleonovog ili Hitlerovog tipa, kolonijalno upravljanje engleskog ili francuskog načina, suvremena je vlast zamijenila utjecajnim sferama i suptilnijim pritiscima na podčinjene vlade, popraćenim brojnim, ali neminovnim, vojnim intervencijama. Naravno, i ova je politika doživjela neuspjehe i poraze, kao npr. u Vijetnamu, Somaliji ili Iraku, ali nijedna nije dovela na radikalniji način u pitanje nadmoć SAD-a.

Ako bi povjerovali da organizacija kao što je Al-Quaeda može nagristi temelje zapadnjačke sile pali bi u zamku najprostije propagande. Dakako, uz svoja ograničena sredstva (kojima su ih opskrebile države ili državni sektori) navedena je nebuloza u ime svoje opskurantističke ideologije uspjela nanijeti i nekoliko udaraca. No, 11. septembar 2011. je povrh svega narušio sliku o pomirenom svijetu, ili na putu ka pomirenju. U svijetu nije uspostavljen mir zato

nika. On se tako pretvara u neka vrstu minijature opće vlasti te se napad na njegovu dužnost poistovjećuje s napadom na cjelokupnu zajednicu koju država navodno utjelovljuje.

Treba zapravo shvatiti što zaista znači prekršiti članak „Tko omalovažava ili vrijeđa državne organe odnosno službene osobe prilikom vršenja [...] službe...” Sudska praksa smatra da jedan obični drski pogled može predstavljati kršenje zakona. Kad bi se pridržavali teksta i načina na koji se primjenjuje, morali bi priznati da pred policajcom, recimo tokom kontrole dokumenata na ulici, jedino nekažnjivo ponašanje je spuštanje pogleda i odgovaranje sa „da, gospodine” na svaku njegovu uvredu. Naravno, zakon predviđa i žalbu na policijsku samovolju: dugačke i riskantne procedure tijekom kojih će najvjerodostojnija riječ (dakako, riječ policajca) prevagnuti. Ako se netko i postavi između redarstvenika i njihovih žrtava, vičući policajcima „nimate pravo da to činite”, zasigurno potpuno značenje prava. Naime, ne služi država pravu, već je pravo sredstvo na usluzi države. „Prava”, kao i „pravo”, uopće ne postoje sami po sebi na idealnom nebu demokracije. Egzistiraju samo zato što ih određuje jedan složeni mehanizam i potrebni su tek kad se utvrdi samo postojanje mehanizma koji ih stvara. Nasuprot stavovima vladajuće ideologije, pravo nije nipošto vezano za demokraciju. I nedemokratske države su pravne države. Postojalo je nacističko pravo potrebno njemačkoj državi u periodu između 1933. i 1945., kao što je bilo i prije, u doba Weimara, ili kasnije nakon rata. Nije slučajnost što je sudske presude, uključujući i one vojnog suda Waffen SS koji je osuđivao za dezerterstvo svakog tko nije htio služiti nacizmu, primjenjivala kasnije i Savezna Republika Njemačka. Činjenica je da njemačka država u svom carističkom, demokratskom ili nacističkom obliku, predstavlja nadasve kontinuitet, kao i svaka druga država, a taj je kontinuitet zajamčen pravom. Amerikanci su u iskušenju da sravnju sa zemljom svoju okupacijsku zonu nakon poraza 1945. ubrzo shvatili, kao i Rimljani mnogo prije njih, što znači upravljati područjem: potreban je čitav jedan stroj moći.

Postojanje pravnog aparata, sa svim svojim atributima (prekršajni, općinski, županijski, trgovački sudovi itd.), sa memorijom prethodnih odluka i ovlasti da ih primjenjuje kroz dugi period, nužno je za efektivno vršenje vlasti. Pravo je prisila koju si država samonameće u svrhu učinkovitosti; ona je vrlo stari stroj, pohaban, usavršavan stalnom brigom brojnih generacija marljivih lakeja moći.

Samo država može koristiti takvo sredstvo. Govoriti o „prirodnom pravu”, kao što to čine pravnici, besmisleno je kao i govoriti o „prirodnoj poreznoj upravi” ili o „prirodnom sudstvu”. Pravo nije prirodnije od „ekonomije” ili „države”, ali je u interesu ideologa nastojati negirati njegov isključivo društveni i povijesni karakter. Budući da ono što nam je povijest donijela može i odnijeti, pravo želi izgledati vječno jer služi vlasti koja također strema ka vječnosti.

4.

Pravo se ne poistovjećuje sa „pravilom”. Mnoga su društva funkcionirala i bez prava, u modernom smislu riječi, zato što su bila bez države, premda su posjedovala pravila, to jest društveni sporazum. Što ne znači da ćemo ih ovdje egzaltirati, želimo samo podsjetiti na njih jer pobijaju tezu o pravu kao osnovnim sastavnim dijelom svakog društva. Kad bi se jednog dana realiziralo društvo bez stabilnih institucija, bez hijerarhije, i koliko je moguće bez vladajućih struktura, funkcioniralo bi i bez prava.

Isključiva i uzajamna povezanost između „države” i „prava” podrazumijeva da pojmovi kao „zakon” i „zakonitost” potpuno nestanu iz umova osoba koje još vjeruju u slobodniji život. Sloboda ne može živjeti u sjeni navedenih pojmova. Možda ljudsko društvo neće nikada funkcionirati bez kodova, dogovora ili sporazuma, ali svakako može postojati bez „zakona”, bez onog dijela društva koji se uzdiže iznad njega u svojstvu opće volje. Ako postoji zakon postoje i represivni organi koji će nas tjerati da ga izvršavamo; ne

Naravno, postoje zaštite. Na primjer, potpisi birača koji su još i danas potrebni za kandidaciju. Možda ih možemo objasniti određenim nepovjerenjem prema svemoćnom glasu? Osim toga, postoji i ono što su povjesničari definirali, u slučaju Francuske, kao „sporo naukovanje općeg prava glasa”, u biti očekivanje trenutka kad će narod biti dovoljno pripitomljen kako ne bi birao bilo što i bilo koga. Zato se „imperativni mandat”, zakonska obveza po kojoj se izabrani moraju pridržavati programa određenog prije izbora, ili ideja po kojoj bi rad zastupnika trebao ocjenjivati „sud građana”, često prikazuju kao demagoški prijedlozi. Granice „predstavničke demokracije” promptno naglašavaju konstitucionalisti uplašeni takozvanom „diktaturom javnog mnijenja”, uostalom danas se i „pretjerana” demokracija smatra „diktaturom”.

Suprotnost između demokracije i diktature nije baš tako potpuna (čak i u smislu službene ideologije), kao što bi nas demokratska ucjena željela uvjeriti. Država se vrlo dobro sjeća kako se ova dva politička oblika mogu savršeno koristiti, zajedno ili jedan po jedan, ovisno o trenutnoj potrebi.

U ovoj se lažnoj opoziciji demokracija često prikazuje kao „slabi” režim, dok se diktature predstavljaju kao „snažni” režimi. Povijest dokazuje koliko je lažna navedena slika. Od dva moguća smjera, diktatura ili demokracija, ova se potonja nametnula (očigledno) kao najmoćnije i najsigurnije sredstvo trajne konsolidacije snažne državne represije.

Geopolitički blokovi koji su izabrali diktaturu, snage Osovine u prvoj polovici stoljeća ili „komunističke države” u drugoj, izlaze kao poraženi iz XX stoljeća. Njihov se model uspio nametnuti u kriznim vremenima, ali nije opstao. „Tisućljetni Reich” je propao u trinaestoj godini. S druge pak strane zapadne demokracije, ocrnjivane tih godina, opstaju u nekim slučajevima već dvjesto godina dokazujući svoju izvanrednu izdržljivost.

Za razliku od tvrdnji propagande, ne sukobljavaju se režimi nego države i njihove imperijalne pretenzije. Mada su nacističke, fašističke ili staljinističke države doista surovije i krvavije od demokrat-

jačom državnom zaštitom naspram novčane moći. Navedeni stav nije ni svjestan da rješenje koje nudi je sâm razlog problema.

Država je, bila ona demokratska ili ne, kao moć vladanja, uvijek bila i bit će, saveznik kapitalizma i izrabljivanja.

6.

Nedavno su se, iz očito interesnih razloga, pojam demokratskog režima i ono što se nekada smatralo „javnim slobodama”, počeli često poistovjećivati, do te točke da izgledaju istoznačnice. Međutim, u klasičnoj su teoriji „sloboda” i „demokracija” bile oprečne. Demokracija, pravilo većine, se doživljavala kao nešto što je moglo vrlo lako povrijediti slobodu, budući da nas podčinjava diktatu demagogije. S te točke gledišta „diktatura” kao suspenzija javnih sloboda nije nipošto oprečna „demokraciji”, naprotiv, gotovo se se s njom stapa: većina usuglašena s demagogom mogla bi ugušiti prava manjine. Zato je antička Grčka, predstavljena kroz površne teze nepoznavatelja složene helenske realnosti kao izumitelj demokracije, znatno sumnjala u takav režim.⁴

No, u današnje se vrijeme ne zaboravlja baš uvijek suprotnost između „slobode” i „demokracije”, a opstanak tog stajališta objašnjava ono što se ponekad, nepravilno, tumači kao nedovršenost demokracije, dok se zapravo radi o mehanizmu kojeg nameće dvojna narav ovog režima koji je jamac građanskih sloboda,⁵ a istovremeno teoretski podčinjen „narodnoj volji”. Dugo se vremena u Francuskoj sumnjivo gledalo na opće pravo glasa: tek je reforma iz 1962. ukinula općem pravu glasa zabranu predsjedničkih izbora, nametnutu nakon bolnog iskustva s Lujom Napoleonom Bonaparteom.

⁴ Usp. Luciano Canfora, *La democrazia, storia di una ideologia*, Laterza [*Demokracija, povijest jedne ideologije*]

⁵ Moderne slobode, rođene teoretski i praktički kroz borbu građanstva za početak kraja srednjeg vijeka za prevlast nad društvom, su građanske slobode, a „ljudska prava” su prava kapitalista. Navedene su točke sasvim dovoljno raspravljene i zato nema smisla na njima se zadržavati, npr. Marx u *Židovsko pitanje*.

možemo se osloboditi represivnih organa ako ne odbacimo i zakone.

„Pravednost” pak izgleda oprečna „zakonitosti”, do te točke da ostavlja dojam kritike. Dok se zakonitost brine da li zakon zadovoljava formu (zakonito je ono što, formalno, poštuje zakon), pravednost postavlja temeljno pitanje (nije pravednost ono što se ograničava na formalno poštivanje zakona, već ono što se protivi našem pojmu dobrog i ravnopravnog). Kad je zakon neprikladan obično postaje „nepravedan” da bi se opravdala „nezakonitost” svih onih koji se ne žele podčiniti novoj situaciji. S druge strane, njihov se otpor smatra pravednim zato što je kongruentan, za razliku od spornog zakona, s onim što bi po njima trebao biti cilj svakog zakona: uspostavljanje pravednog poretka.

Pravednost sadrži mnogo veći dio subjektivnosti od zakonitosti. Zakonitost se pripisuje objektivnom poštivanju slova i duha zakona, dok se pravednost odnosi na čuvstvo: pred nepravednošću reagira savjest. Na primjer, većina oružanih snaga demokratskih država nameće svojim pripadnicima dužnost da odbiju izvršiti „očito nezakonitu” naredbu. No, ne traže da vojnici odbiju izvršiti „očito nepravednu” naredbu. To bi značilo dodijeliti prosuđivanju vojnika ključnu ulogu i pružiti generalima neprocjenjive neuspjehe.

Usprkos tomu, suprotnost između zakonitosti i pravednosti je samo prividna: ako pravednost može osporavati određeni zakon, istovremeno ona ne osporava sâm postojanje zakona. Naprotiv, pravednost podrazumijeva da bi nešto ponad formalizama zakona, nekakav „prirodni” zakon, trebao regulirati usvajanje „pravednih” zakona. S namjerom da prikaže nepremostiv jaz između zakona kao što „je” i zakona kao što bi „trebao” biti, pravednost ukazuje na postojanje idealnog zakona s one strane stvarnog zakona.

Zadržavajući se na formalizmu zakona, pravednost želi reći kako bi on trebao biti nešto drugo. No, zakon ne može biti nešto drugo. Zakon ne može biti nezakonit. Zakon ne krši drugi zakon, može ga izmijeniti ili zamijeniti, ako to ne učini poštujući prethodne zakone može to učiniti po onima što je sam stvorio i koji postaju na

taj način nova zakonitost. Ako vlast želi usvojiti neustavni zakon dovoljno je da promjeni ustav, koji je također jedan obični zakon, i ono što je do jučer bilo neustavno već sutra će postati ustavno. Ustav se može izmijeniti, indiferentno, poštujući njegova pravila za reformu ili jednostavno ukidajući ih. Da bi na primjer ustav iz 1958. stupio na snagu beskrupulozno je prešao preko onog iz IV Republike. Zato ne možemo cjepidlačiti o „zakonitosti zakona”. Zakon je *uvijek* zakonit zato što je zakonitost samo forma.

Dolaskom Hitlera na vlast Reichstag je, okružen njegovim jurišnim odredima, usvojio zakon kojim je mogao po volji kršiti ustav Weimarske Republike. Uz nekoliko SA i SS nestali su svi argumenti konstitucionalista. Nije toliko značajno da je Hitler odlučio prekršiti ustav, koliko činjenica da je odobrio zakon za taj čin. Hitleru je bilo dovoljno odati dojam da poštuje određenu zakonitost, koju je otvoreno prezirao u svojoj politici. Reagirao je baš tako jer je takav zakon bio potreban opstanku njemačke države koju su nacisti namjeravali podčiniti svojim političkim ciljevima. Prema tome zakon je samo forma, kad sila u društvenim odnosima poprima oblik.

Zakon ne može biti ni nepravedan. Ako je zaista zakon, sa svim svojim atributima (ali ne načelima, već sa ljudima i oružjem koji će ga nametati), onda će i znati argumentirati svoju pravednost. Hitler ili De Gaulle su iskoristili krizu u Njemačkoj 1933. ili u Franskoj 1958. kako bi nametnuli svoja stajališta. Njihovi su zakoni bili pravedni, opravdavali su ih njihovi politički odabiri, a i zakoniti jer im je zadatak bio uspostaviti novu zakonitost, u skladu s njihovim potrebama.

Osporavati pravednost zakona znači voditi borbu na njegovom terenu unaprijed poraženi, ne primijetivši da proces izmjena i zamjena zakona nije po sebi ni zakonit ni „pravedan”, nego samo pitanje odnosa snaga. Kao što određeni odnos snaga, ali drugog tipa, može ukinuti sam pojam zakona.

Netko bi mogao reći da je ovo puka rasprava o pojmovima, ali trebamo biti svjesni da bitka koju gubimo na jezičnom polju je istovremeno i poraz na konkretnijem polju društvenih odnosa. Koloni-

ziravši načine razmišljanja, nadasve riječi, dužnosti koje su nametnute isključivo u svrhu dobrobiti nekolicine postaju „prirodne”. Uz semantičku kritiku, dakle, možemo relativizirati pretenzije odnosa sila, ali istodobno ih ne možemo i ukinuti. Samo bi materijalna promjena uvjeta života mogla imati takav učinak, u procesu koji bi teorijsku kritiku vlasti produbio kroz kritiku na djelu.

5.

Država je, dakle, poprimanje oblika, odnosno poprimanje oblika vlasti. Država je odobrenje i obnavljanje odnosa snaga koji ne nastaje izvan nje, naprotiv, taj je odnos određuje i obuhvaća, a temelji tog odnosa su vrlo konkretni i materijalni, dodjeljuje određenim skupinama ljudi vlast nad društvenom silom, položaj moći u, nazovimo, kolektivnim društvenim odnosima. Nitko se neće iznenaditi ako kažemo da današnje svjetsko društvo sačinjavaju kapitalistički društveni odnosi. U tom odnosu postoji dominantna strana, kapitalistička klasa, i dominirana strana, izrabljivane klase. Demokracija, posebni državni režim, samo je jedan od mogućih oblika kapitalističke vlasti.

Zato je sasvim pogrešno (i lažno) predstavljati državu kao „neutralnog” čimbenika koji bi mogao moderirati društvene sukobe, odnosno vjerovati da može postojati ijedno državno područje („javne usluge”) izvan okvira stroge tržišne logike. Današnja kontrapozicija između „privatnog sektora” i „javnog sektora” briše u potpunosti realnu ulogu države u obnavljanju kapitalističke vlasti i izrabljivanja. Javni sektor podliježe istim, ili gotovo istim, ekonomski pravilima kao i privatni, a čitava rasprava između pobornika državne intervencije i ultraliberalista se odvija unutar samog kapitala. Treba samo otkriti na koji će način kapitalizam bolje funkcionirati.

Uobičajena se osuda „ultraliberalizma”, sastavnog dijela politike današnje takozvane „radikalne” ljevice, često svodi na apel za